

УДК 378. 014: 351.746.1

А. Ю. МАЛЬЦЕВ,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри прикордонного контролю
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ВИКОРИСТАННЯ КОЗАЦЬКИХ ТРАДИЦІЙ У ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

У статті розглядаються питання про патріотичне виховання, подано його роль у формуванні громадянина. Особлива увага відведена основам і традиціям козацького виховання, серед яких найбільш важливими є: психологічний, духовно-моральний і фізичний напрями.

Ключові слова: *майбутні офіцери-прикордонники, патріотичне виховання, козацьке виховання, військово-патріотичне виховання, організаційно-методичні умови.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Реформування в системі освіти з дев'яностих років двадцятого століття (як і реформування всієї країни) було орієнтовано на деідеологізацію школи. Це проводилося як гуманізація і демократизація освіти. Але внаслідок цього різко знизилася увага до процесів виховання. Почало виявлятися гіперболізування ідеї особистісно орієнтованого підходу в навчанні, задоволення запитів та інтересів особи на протигагу вихованню в ній колективістських якостей, у тому числі і патріотичних відчуттів. Характерною межею духовного життя сучасної України є відсутність ідейної єдності у більшості населення країни. Розмаїття ідей зовні є виразом демократії, а по суті – віддзеркаленням глибокої внутрішньої кризи, що перешкоджає українському суспільству вибратися із стану духовної кризи, яка поглиблюється [5, с. 67]. Замість виховання колективізму почали впроваджуватися ідеї індивідуалізму, егоцентризму,

замість виховання патріотизму почалося пропагування лжепатріотизму, неповажного ставлення до вітчизняної історії, до свого народу. Це призводить до того, що поняття “патріотизм” і “патріот” набувають негативного відтінку, а саме слово “патріотизм” часом використовується в іронічному або навіть лайливому сенсі.

Це призводить до посилення духовної кризи молоді, девальвації її найважливіших соціально-економічних цінностей, переважання негативних, асоціальних мотивів у поведінці, пристосування до життєвих умов, що змінилися, перш за все в матеріальному плані, і нерідко протиправним шляхом.

Саме тому є необхідність продовжувати розробку сучасних державних програм виховання патріотизму. Адже, “якщо ми хочемо зберегти свою рідну країну, якщо ми хочемо відродити колишню велич своєї Батьківщини, нам необхідно докорінно переглянути своє ставлення до виховання шкільної і студентської молоді”. Тим більше, що у вітчизняній педагогіці є багато досліджень з питань виховання молоді, у тому числі і виховання патріотизму – найвищого відчуття в людині, що ніби зв’язує людей у чесне, дружнє суспільство, те відчуття, яке, за словами К. Ушинського, “останнім гине навіть у лиходієві”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Психолого-педагогічні засади патріотичного виховання визначено видатними педагогами та психологами, серед яких Б. Ананьев, І. Бех, П. Блонський, О. Болдирев, Л. Виготський, Г. Волков, Г. Костюк, О. Петровський, С. Максименко, Б. Теплов. Дослідження проблем патріотичного виховання свідчать про їх багатоаспектність. Сутність та особливості патріотизму розкриті в працях П. Рогачова, Н. Свердліна, О. Воропая, В. Гонського, О. Губко, В. Іванишина, С. Килимника, А. Княжинського, Б. Непорадного, М. Пірен, В. Сергійчука, О. Таланчука. Проблемам патріотичного та військово-патріотичного виховання громадян України загалом та військовослужбовців, зокрема, присвятили дослідження та наукові праці Т. Анікіна, В. Герасимчук, В. Дзюба, М. Зубалій, Т. Мельник, В. Каюков, В. Коваль, П. Онищук, Р. Петронговський, Г. П’янковський, М. Томчук, В. Шевченко.

Виділяючи патріотичне виховання в умовно самостійний напрям виховної роботи, необхідно відзначити його органічний взаємозв’язок з іншими напрямками (цивільним, етичним, трудовим, естетичним тощо) виховання, що є більш складнішим поєднанням, ніж співвідношення частини і цілого [4, с. 9–14].

Метою статті є визначення основних напрямів патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників з використанням козацьких традицій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи проблеми патріотичного виховання, необхідно, у першу чергу, розібрати самі поняття “патріотизм”, “патріотичне виховання”, “військово-патріотичне виховання”.

Сучасне розуміння патріотизму характеризується різноманітністю і неоднозначністю. Багато в чому воно пояснюється складною природою даного явища, багатим його змістом і розмаїттям форм прояву. Крім того, проблема патріотизму розглядається різними дослідниками в різних історичних, соціально-економічних і політичних умовах, залежно від особистої позиції, ставлення до своєї Вітчизни, від використання різних сфер знань тощо. Розглянемо патріотизм як складну інтегративну якість особистості громадянина, що містить емоційно-почуттєвий, інтелектуальний, вольовий, мотиваційний і діяльнісний компоненти; цінністю, яка втілюється у самовідданій любові до своєї Батьківщини, дієвій потребі та прагненні практичними справами її зміцнювати і захищати [1, с. 103–106]. Відповідно, патріотичне виховання в сучасних умовах може трактуватися як розвиток відчуття особистості, патріотичної свідомості, заснованої на гуманістичних духовних цінностях свого народу.

Військова служба, військовий колектив, у якому проходить службу офіцер-прикордонник, мають свою специфіку. Тому патріотизм, який формується у військовослужбовця, не тільки обов’язково містить аналогічні почуття та ставлення, але й передбачає його прагнення сумлінно виконувати військовий обов’язок і досягнення високого ступеня готовності захищати Вітчизну. А патріотичне виховання тяжіє до військово-патріотичного, яке є його складовою частиною і покликане виробляти у військовослужбовця готовність у будь-який час стати на захист Батьківщини, оволодівати військовими і військово-технічними знаннями, спонукати до фізичного самовдосконалення.

Таким чином, основними напрямками патріотичного виховання військовослужбовців виступають:

державно-патріотичний, що включає в себе: формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання всіма силами забезпечувати розквіт держави, готовності зі зброєю в руках захищати її суверенітет і незалежність, виховання поваги до Конституції, законодавства, статутів, державної та військової символіки України;

громадський – виховання поваги до батьків, жінок і дітей, поваги до ветеранів війни та праці;

національно-культурний – забезпечення духовної єдності поколінь, прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій народу, формування високої мовної культури, оволодіння українською мовою й українською військовою термінологією;

професійний, має на меті пошук шляхів для розвитку індивідуальних здібностей, талантів військовослужбовців, любові до бойової техніки та зброї, гордості за досягнення національної військової науки;

індивідуально-особистісний: забезпечення необхідних умов для самореалізації особистості та повноцінного фізичного виховання та розвитку, зміцнення фізичного та морального здоров'я [6, с. 46].

Сутність патріотичного виховання військовослужбовців полягає у формуванні в особистості таких морально-вольових якостей, які необхідні озброєній людині для захисту національних завоювань українського народу. Метою цього виховання є розвиток у майбутніх офіцерів таких якостей, як вірність військовому обов'язку, присязі та статутам, висока дисциплінованість, мужність, стійкість, відвага, вірність національно-історичним традиціям та інше.

Здійснення патріотичного виховання ґрунтується на сукупності принципів, які відображають загальні закономірності і принципи виховного процесу і специфіку патріотичного виховання в умовах військового колективу.

До таких принципів належать:

розгляд виховного процесу як системної діяльності;

національна спрямованість та врахування суспільно-історичного досвіду України в підготовці молоді до захисту державного кордону;

неперервність виховання особистості у військовому навчально-виховному процесі;

удосконалення зовнішньої діяльності індивіда як основи формування необхідних якостей військовослужбовця;

максимальне узгодження форм і методів виховання особистості в умовах служби з її віковими та індивідуальними особливостями;

виховання в колективі і через колектив;

опора на позитивне, створення сприятливої психологічної атмосфери в процесі педагогічної взаємодії;

єдність, узгодженість, послідовність виховних впливів.

Ідеологічною основою патріотичного виховання в сучасній українській педагогіці є духовно-етичні цінності нації. Суть патріотичного виховання в сучасних умовах може трактуватися як розвиток відчуття особистості, патріотичної свідомості, заснованої на гуманістичних духовних цінностях свого народу.

З цих позицій не можна не згадати про козацькі традиції нашого народу та козацьку педагогіку, яка мала особливий вплив на патріотичне виховання молоді з давніх часів. Українці єдина у світі козацька нація. Козацтво є дисциплінованою організацією самого українського народу, споконвічною формою його самоорганізації і самозахисту в лихоліття. У козацькі часи саме військовій еліті нашого народу були приманними високий рівень шляхетності, моральності, духовності, доблесті і звитяги, знання і бездоганне дотримання національних традицій і звичаїв.

Зміст, ідейно-моральний і емоційно-естетичний потенціал козацької виховної мудрості втілюють у собі національну психологію, характер, світогляд, правосвідомість, мораль та інші компоненти національної свідомості, духовності народу.

Відомо, що український козацький визвольний рух – одна з найяскравіших сторінок боротьби нашого народу за політичну і державну незалежність. Багатогранною була діяльність козаків – як звитяжних воїнів, вільнолюбних громадян, політичних і державних діячів, умілих господарів землі, досвідчених хліборобів, творців мистецтва, мудрих вихователів дітей. Козацтво у більшості своїй було аристократією національного духу, високоідейною і високоморальною елітою своєї нації.

Козацька педагогіка – це частина української народної педагогіки, яка формувала у підростаючих поколінь синівську любов до рідної землі, готовність її захищати від чужоземних загарбників, високу національну свідомість і самосвідомість, глибоку духовність.

Головна мета козацької педагогіки – виховання вільнолюбної та незалежної особистості, козака-лицаря, мужнього громадянина. Провідні завдання – виховання в молоді національної свідомості та самосвідомості, українського характеру і світогляду, формування національної духовності, підготовка фізично загартованих і мужніх воїнів – захисників рідного народу, виховання громадян, які розвивали б культуру, економіку та інші сфери життєдіяльності народу.

Система виховання у козаків мала різнобічний характер. Козаки надавали важливого значення як психофізичному вихованню, так і моральному,

релігійному, естетичному, що сприяло гармонійному розвитку кожної особистості. Висококультурна еліта нації, урахувуючи здобутки народної педагогіки, творчо підходила до їх застосування, створювала власні звичаєві правила, яких дотримувалися усі козаки.

Використовуючи народно-педагогічні традиції, козаки надавали виховному процесові конкретної спрямованості: виховати, перш за все, воїна-захисника. У січових і козацьких школах, школах джур, а також після закінчення вищих навчальних закладів юнацтво набувало систематичного фізичного, психофізичного, морального, естетичного і трудового загартування, діставало національно-патріотичну підготовку, спортивно-військовий вишкіл.

Основними завданнями козацької педагогіки були:

виховання фізично загартованих, мужніх воїнів – захисників рідного народу від чужоземного поневолення;

виховання у підростаючого покоління українського характеру і світогляду, поваги до національних і загальнолюдських цінностей;

формування високих лицарських якостей, пошани до людей похилого віку, прагнення до милосердя та допомоги іншим;

виховання громадян, які б розвивали культуру, економіку та інші сфери життєдіяльності народу на світовому рівні.

Порівнюючи мету та завдання козацької школи та сучасної української військової освіти, урахувуючи те, що і саме козацтво, і його навчальні заклади, у першу чергу, мали військовий напрямок, можливо зробити висновок про можливість використання у підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників козацьких традицій взагалі та надбань козацької педагогіки зокрема.

Можна виділити такі структурні компоненти системи патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників з використанням військово-козацьких традицій:

створення умов для усвідомлення курсантами цінностей українського козацтва як особистісних;

безпосередня організація процесу підготовки майбутніх офіцерів на основі козацьких традицій українського народу;

стимулювання процесу самовдосконалення та самопідготовки курсантів до виконання професійних завдань служби з охорони державного кордону;

психолого-педагогічна оцінка рівня загальної готовності до майбутньої служби [2].

Для ефективного функціонування системи патріотичного виховання курсантів на військово-козацьких традиціях необхідно забезпечити виконання таких організаційно-методичних умов:

безпосередня організація системи виховання на основі визначених виховних принципів;

високий рівень компетентності педагогів-керівників навчально-виховного процесу у сфері теорії і практики педагогічного забезпечення повороту свідомості особистості кожного курсанта на свій образ "Я" як захисника Вітчизни на державному кордоні, продовжувача славетних козацьких традицій;

опора педагогів у виховній діяльності на механізм розвитку національної свідомості та самосвідомості особистості курсанта;

орієнтація змісту чинної програми підготовки майбутнього офіцера на новий цільовий орієнтир – провідні цінності українського козацтва [3, с. 14–16].

За дотримання цих умов можливо розраховувати на ефективний вплив козацької педагогіки на процес виховання особистості курсанта у таких напрямках:

а) психологічному – військові традиції українського козацтва за певних умов виступають у ролі особистісних цінностей сучасного майбутнього захисника Вітчизни на державному кордоні, основи змістової мотивації самопідготовки до військової служби;

б) духовно-моральному – відповідні традиції є безпосередньою скарбницею духовних і моральних цінностей українського козацтва, ідеалом, до якого спрямовується підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників;

в) фізичному – система вправ, ігор, бойових мистецтв та інших цінностей оздоровчо-розвивального плану українських козаків виступає сьогодні як засіб оздоровлення та фізичного загартування молоді.

Висновок. Ніщо не повертається в традиційних формах, час диктує зміни, щось нове. Не всі форми відповідають сучасності і в козацькій педагогіці – давнина та сучасність відрізняються типом виробничих відносин, побуту, потреб і свідомості. Ефективними напрямками патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників з використанням козацьких традицій є психологічний, духовно-моральний та фізичний. Але дух не втрачає сили, енергії, спрямованості до мети. Тому не можуть не використовуватися такі принципи козацької педагогіки, як любов до сім'ї, роду і нації; до рідної природи, оселі, землі; дух лицарства не лише військового, але й побутового

і державницького, і волелюбності, життєносний дух побратимства; дух особистої, соціальної і національної самосвідомості, гідності та честі.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі будуть присвячені питанням патріотизму майбутніх офіцерів.

Список використаної літератури

1. Афанасьев А. О. Військово-патріотичне виховання особового складу Збройних Сил України: актуальність, сутність, мета, принципи / А. О. Афанасьев // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія : Військово-спеціальні науки. – 2003. – Вип. 6. – С. 103–106.
2. Кириченко О. В. Методичні розробки заходів для проведення роботи з національно-патріотичного виховання молоді у закладах освіти та первинних козацьких товариствах щодо відродження історико-культурних та господарських традицій українського козацтва / О. В. Кириченко. – Донецьк – Харцизьк : ТОВ “Юго-Восток ЛТД”, 2002. – 124 с.
3. Кириченко О. В. Основи лицарсько-патріотичного виховання молоді на традиціях українського козацтва / О. В. Кириченко // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції “Духовне відродження фізичної культури” 19–20 квітня 2006 р. – Донецьк : ДДІЗФіС, 2006. – С. 14–16.
4. Пащенко Д. Патріотичне і національне виховання – складові становлення громадянина / Д. Пащенко // Шлях освіти. – 2002. – № 1. – С. 9–14.
5. Смирнов С. Д. Педагогіка і психологія вищої освіти / С. Д. Смирнов. – К. : Альма матер, 2004. – 271 с.
6. Темко Г. Д. Методичні основи виховання воїнів Збройних Сил України / Г. Д. Темко, М. І. Томчук. – К. : Варта, 1997. – 128 с.

Рецензент – кандидат педагогічних наук Сичевський Ю. О.

Стаття надійшла до редакції 12.07.2013.

Мальцев А. Ю. Использование казацких традиций в патриотическом воспитании будущих офицеров-пограничников

В статье рассматриваются вопросы патриотического воспитания, представлены его роль в формировании гражданина. Особое внимание отведено основам и традициям казацкого воспитания, среди которых наиболее важными являются: психологическое, духовно-нравственное и физическое направления.

Ключевые слова: *будущие офицеры-пограничники, патриотическое воспитание, казацкое воспитание, военно-патриотическое воспитание, организационно-методические условия.*

Maltsev A. Yu. **Application of Cossack traditions in patriotic education of future officers-borderguards**

The article deals with the problem of patriotic education, explains its role in the formation of the citizen. Special attention is given to traditions and principles of Cossack education. The most important ones are the following: mental, spiritual moral, and physical.

Keywords: *future officers-borderguards, patriotic education, education Cossack education, military and patriotic education, organizational and methodological conditions.*